

POÉZIS ÉS HUMOR

KELÉNYI ISTVÁN

Poézis és politika

200 éve született Garay János

AKKOR SZÜLETETT Garay, 1812 októberében, midőn Napoleon hadai már visszafelé vánszorognak Moszkva alól..., és „Tél tábornokkal” vívják a halálos küzdelmet...

Napoleon alakját dicsőségével és bukásával együtt sokáig *emlegették* még Európa-szerte... *Garay gyerekkorában* is. Nem véletlenül kerül bele *bíres obsitosának* kalandjai közé a „franciák császáranak” elfogása...

A kalendáriumi feljegyzések szerint a költő születése előtti évben volt Szekszárdon az évszázad legjobb bortermése. Az *újbor* ürügyén efféléket írt később, cikkében: „Közönségesen az új borra szoktak házasodni. A szerelmi ismeretségek s elkendőzések általában a szőlőben történnek, mert a hajadon nép nagy része egész nyáron által a „bögyön” tartózkodik, s szőlőpásztorkodnak.” A szülők aligha foglakoztak már szőlővel, borászattal, ők városi polgárok, taníttatni tudják mindhárom fiút, Jánost, Alajost és Antalt.

A kisgyermek *poétai képessége* korán megnyilatkozik, szorgalmas tanuló, szülei öröme. A pécsi gimnáziumban, a cisztereknél az irodalom, a történelem iránt érzett nagy vonzalmat. Olykor az írásbeli házi feladatokat is már versben írogatta. Kedvelte a római ókori költőket, Horatiust, szerette Rajnist, Virág Benedek latinossága is megfogta. Mert a klasszikus metrumok ígérete divat még a romantika küszöbén is. (A reformkori hazafias romantikusság hiányolta, hogy nincs nemzeti eposzuk. Néhányan közülük megteremtették, megírták...) Ennek előhangja Vörösmarty *Zalán futása* volt. Ezt az ambíciót jelzi majd Arany *Toldija* is. A népies-aneidotikus epikát pedig Petőfi *János vitéze*. A régi korok daliáiról álmodoztak egy *meddő korban*. Aztán forradalmi láz önti el és hazafiság tüze éltette őket, az 1830-as és 48-as fellobbanások idején. Alig kamaszodik, Vörösmarty hatása alá kerül, később, irodalomtörténetészeink némelyike Vörösmarty epigonnak tartja ebbéli korai megnyilatkozásait. A *Csatár* c. eposzának hangvétele, 1834-ben, Zrínyiék után avittnak tetszik. A hőseposz kifigurázására stílusparódiák születnek e műfajban.

Garay legelső művecskéi, zengedezései már tizenévesen nyiladoznak. Az *Emlékdíjat* el is küldi a megyei alispánnak. Amikor Pestre kerül egyetemre, elébb orvosi stúdiumokkal bíbelődik, *medicus* akar lenni. Majd bölcsészeti tanulmányokra adja fejét, nagy kedvvel. A hajdani jezsuita egyetem először Budára került, ekkorra majd Pestre hozzák. Az orvosok a mai Semmelweis utca táján tanultak. A *Bölcsészeti Karnak* az épülete a mostani Ferenciek tere mellett, a *Curia* utcában volt (ma már bérház áll a helyén!), s szemközt a ferencsek rendházának egyik szárnyában pedig az akkori *Egyetemi Könyvtár* búj

meg. (A mostani csak 1876 utántól létezik!) *1835-től itt áll már a Nereidák kútja* is, akkor ez az első köztéri kút, amit szobrokkal díszítettek. (Látni Josef Kuwasseg 1840-es rajzán.) Az alakok Uhrl Ferenc műve, a talapzatát pedig Feszl Frigyes készítette. Az 1838-as árvízben is megmarad, tehát majd midőn a *Dramaturgiai füzér* cikkeit írja, a szobor-kút mellett naponta kelt át a téren, ami már részben *kikövezett!* Miután az irodalmat választotta szakterületének, az egyetemet és a könyvtárat is szorgosan látogatta. Nagy figyelemmel hallgatta az ekkoriban népszerű *Horvát István* fejtegetéseit a régi magyar korokról, elődeink hősiességéről, még ha olykor ezek túlzásokra is ragadtatták az előadót. Lelkesedtek érte, mondják, előbb még Vörösmarty is. Az egyetemi könyvtári állomány is kezd gyarapodni, gazdag olvasnivalót kínál, érdeklődéséhez jó anyagokat talál itt tanulónk. Sok idejét töltötte ott. Róla írták, „*tudomány-szomjának enyhítésére számtalan tiszta forrást lelt, melyeket nagy szorgalommal használt is.*” Éveinek száma csak *tizennyolc*, lakása jó helyen, amint (1830-ban) lelkesen számol be atyjának itteni életéről, hogy hol lakik – a „*Sebestyén piacon*”. Ma már nincs meg, később Búzatér a neve. Itt volt ama *Csiga vendéglő*, a Váci utcában, ahová Vörösmartyék járnak, ahol majd az *Ellenzéki Kör* működik. Lakik, tehát: „*T. Kovásznai Kovács Zsigmond úr Házában az első emeletben... A Ház numerussa 382. ...tisztelő engedelmes fia, Garay Nepomuk philos...*” *a ház illy derék, derekabbat képzelni sem lehet, ...az ételek nagy diszességgel 's jósággal vagynak elkészítve...*”

A keresztnéve *János*, ám ekkoriban *Nepomuki János*ról divatos elnevezni a fiaikat, ezért kanyarítja alá öccsének írt levelein is ekként: *Muki*. Ezekben is megnyilatkozik mindvégig a gyermeki ragaszkodás a szülőkhöz, a család meg-hitt melegségéhez. Inspirálja majd őt az *almanch*-lírában oly divatos *Családi képek* típusú hangulat-versekre: „*Köröttem itt futosnak ők/ A kedves gyermekek; /Anyjánál a kis harmadik/ Bölcsőben szendereg*” De ez későbbi, idilli kép. Most még csak egyetemista, s *végezvén* majd ezután 1833-tól Mátray Gábor *Regélőjének* és ikerlapjának, a *Honművésznek* munkatársa lesz.

Ez az első magyar divatlap, aminek ír, segíti a szerkesztését, s első versét is itt közlik, a *Halászleányt*. Hetente kétszer jelenik meg a lap, 25-30 forintot kap mint segédszerkesztő. Megjelenik a *Csatár* c. epikus műve, mely egy Szekszárd körüli dombnak és Hunyadi és Garai László bán csatájának „történeti”, mondai feldolgozása, vagy mint nevezi, „*bőskölteményi rajzolata*”, kilenc képben, (3810) *hexametrikus* verssorokban.

A megálmodott, „*családi*” vers-idill azonban még nem érkezik. Első házassága tragédiába fordul, meghal a gyermeke és a fiatal anya is, a felesége. *Alajosnak*, kedvenc öccsének, mint szerető bátya, még nemrégiben ezt írta, 1836-ban: „*Mártának hívják, és vezetékneve Pap. ...Boldogan és meglegedetten élünk együtt*”. Ugyanezen évben meghal mindkettő. Gyermeke és felesége halála, még publicisztikájában is felbukkan, *Halottak napja* körül vallomásként: „*Mindannyik virágok, melyeket a balál fagyos ujjai letörtenek, mindannyian gyümölcsök, melyeket az enyészet szele az élet fájáról lerázott! Ah nekem is volt illy virágom ...Oly szép volt ő, olly jó! ... és szomorú vagyok, szép olvasóném.*” 1837-ben a gyászév letelik, s novemberben ismét megmásül. Amint Alajosnak írja, aki ekkor már „*tisztelendő*”, másodévi

papnevendék Pécssett, Babocsay táblabíró úrnak lányát, „*Máriát, bitvesemül bozandom baza*”... „*s újra kezdem a' pályát, melyen már egyszer olly lélek-rázó csapást nyertem.*”

A pozsonyi Hírnök szerkesztőségében kezd dolgozni, de mihamar megválnak. Általában tetszik neki a szabad írói életforma, apját így tudósítja 1838-ban: „*hivatalkámmal igen meg vagyok elégedve, ... tisztos és egészen független volta alig érezteti velem, hogy hivatalosan dolgozom.*” Persze, a napi robot majd később nagyon is terhes lesz számára. Midőn a könyvtárnoki „állását” megkapja, néhány év múlva, 1845-ben, már mennyivel kényelmesebbnek véli a „hivalt” – ahol van *szünnap* is. De kiderül, a pénzt is ott majd szünetelgetve kapja. Még csak 1839-et írunk, visszaköltözik tehát Pestre. Az új család, *született* gyermeke, Ákos a legnagyobb öröme, akivel dicsekszik is atyjának: „*szeretetreméltó kis angyal*”... „*gőgicsél, egész nap jár a szájacsakája*” Ez az év egyszerre szerencsés és a *betegségetnek első jeleit* hozó esztendő. A rosszabbikról augusztus 21-ével, Alajosnak szól: „*ebben az időben találsz engem betegen, 's minden szellemi foglalatosságra tehetetlen*”... Novemberben a *Magyar Tudós Társaság* (MTA), *levelező tagjává* választja. Ettől kezdve sikerek és kudarcok sora éri, betegségei is egyre szaporodnak. Köszvénye miatt sántikálva jár, s Petőfi, a későbbi *jóbarát* is hazakíséri, olykor majd fel az emeletre is. A 40-es évben járunk, mindössze 28 éves, az MTA levelezője, s magyar és német beszélgetések „*kézikönyvét*” szerkesztgeti, amit nyelvhasználata miatt, még 1916-ban is kiadnak.

És itt, a következő évnél álljunk meg, 1841-ben. Ez az egyik fénypont, mert az első olyan *batásos műve* jelenik meg az *Emlényben*, amit máig is emlegetünk. Publikálja a *Kont* című balladáját, ami a zsarnokság ellen lázít: „*Harminc nemes Budára tart, / Szabad baláltra kész; / Harminc nemes bajtárs előtt / Kont, a kemény vitéz.*”

A vers egy Zsigmond király korabeli eseményt dolgoz fel, tömör balladai szerkesztésben.

„*Tárgya örökké rokonszenves marad, amíg magyar szívekben a szabadság szeretete él.*” – vall róla Jókai Mór 1898-ban. A király zsarnoksága ellen lázadók meghódolni még életük árán sem hajlandóak. „*Földig boruljon térdetek, / Ti vétkes pártütők!*” – szól a király gőgösen... mire „*Kont, a kemény vitéz*” – ekként felel: „*Nem úgy, király! az égre nem! / A pártütő te vagy! / Te tetted azt, hogy a bazán / Az átok súlya nagy.*”

„*Ennek a balladának gyűjtő batásáról egész nemzedékek tanúskodnak*” – írja róla 1934-ben *Farkas Gyula*, berlini egyetemi tanár. *Jókai* pedig a *Garay*-albumban: „*Én még élő tanúja vagyok annak a kornak, melyben Garay Kont balladája bejárta az országot, mindenütt felélénkítve az alvó közlelkületet s bizonyosságot tehetek róla, hogy magyar költő művének soha ennél nagyobb batása nem vala.*”

A vers jól szavalható, 28 versszakon át gördíti a „cselekményt” drámai erővel, s a végén ismét emblematikusan megjelöli a költő a királyt, e váddal: „*Zsigmond király, zsarnok király!*” Merész szavak ezek 1841-ben, amikor *V. Ferdinánd az úr*, Lovassy Lászlóék börtönben, Wesselényi is fogságából betegen magát gyógykezelgeti, s Kossuth is az imént szabadult csak háromévi fogságából, az országgyűlési tudósításai miatt.

Ha valaki netán egy-két fordulatot ismerősnek vélne, Arany „*walesi bárdok*”-jára emlékeztetné, nem véletlen. Arany jóval később, 1857-ben írta meg a maga tiltakozó versét, Ferenc József *második* országjáró körútja alkalmából. A fordulatot („*király te tetted ezt*”) átveszi Garaytól, akit egyébként tisztelt és kedvelt. Arany verse jóval később jelent csak meg *1863-ban a Koszorúban, óangol ballada* alcímmel, a cenzúra miatt!

Hédervári Kont alakját és sorsát *Thuróczi János* krónikája írja le: „*egyetlen üdvözlő szóval sem tisztelék meg*” a királyt, aki ezért heves indulatában Buda városában, Szent György vértanú piacán lefejezteti őket. Mint a szabadság példázatát, megéneklé *1838-ban Czuczor Gergely* is, *Vörösmarty* pedig drámát kezd róla. Czuczor korábban emeli versbe, *Kisfaludy Sándor* pedig később fogalmazza meg hétsoros figyelmeztetését, *Kont István a vérpadon* címmel, még *1844* előtt: „*születni fog még egy orosz lány*”.../ „*A láncot az, reményilem, öszvetördeli,...*” Petőfi is megidézi a *Kont és társaiban*, mert ő „*volt akkor a hazába’/a szabadság végsugára*”... Ugyanakkor írja ezt, midőn az *Akasszátok fel a királyokat* veti papírra, *Debrecenben 1848 decemberében*: „*Nincs a harminc között egy se’, / Aki térdét meggörbítse, / Egy se’ mozdul, egy se’ térdel, / Állnak néma megvetéssel.*” Nem más ez, mint *a nemzet* már nem csupán néma, hanem *barcos ellenállásának kifejeződése*. A forradalmi idők összehangolták a két költő szívverését. Garay Kontja hathatott Petőfire, és a kor számos alakját, mint Egressy Gábort és Lisznyai Kálmánt is „*nyilvános magasztalásra lelkesíté*”. Egressy országszerte hatásosan szavalta.

Gyulai Pál jegyzi föl *Vörösmarty életrajzában*, hogy a *Nemzeti*, később *Ellenzéki Kör* baráti összejövetelein a tagok Fót mellett Rákosra is szívesen kirándultak. Itt valaki javasolta, hogy Egressy szavalja el Garay Kont-ját, a többiek pedig, „*néma csoportozatban*” élőképpel „*arc- és tagjátékkal*” kísérték az előadást. *Szigligeti* volt *Zsigmond király*, – *Vörösmarty* pedig a kritikus közönség képviselője. A bakó „botjával” sorra megérintette a nemeseket, azok a gyepre dültek, utoljára Kont is. S midőn ezek a sorok következtek, „*De a tömegnek ajkain / Kél lázadó moraj*”, akkor a társaság, költők, írók, színészek zajongani kezdtek, s az imént épp földre hullottak felugrottak és kergetni kezdték (*Szigligeti*) őfelségét: „*Zsigmond király, zsarnok király*”... „*Az ország foglya vagy.*” Ennyire kedvelték és ekként játszódtak vele az irodalmárok, általa a szorongató zsarnokság ellen lázadozva.

A két költő, Garay és Petőfi megismerkedése súrlódásokkal kezdődött. *Petőfi* még mint *pápai diák*, a már neves szerkesztőnek, barátjával (*Kozma Sándorral*) küld verseket, de Garay először föl sem figyel rá. Majd ismét küld, de akkor meg, (a kor szokása!) *Álmos deák* néven, s kéri, ne tegye ki nevét lapjában, a *Regélő*-ben. Garay mégis aláírja a költő nevét. *Petőfi* méltatlankodik *Bajzának* panaszolva: „*szilárd akaratom ellenére kiteszi a nevemet ... Ez, gyalázatos eljárás. (Pozsony, jún. 3. 1843).*” Később, mégis jóbarátokká lesznek.

A „*harminc nemes*” elhíresült sorai után Garay megírja *Kont fegyvernöke* „*históriáját*” is. A „*hűséges legényét*”, „*a harminc kettedik nemes*” halálát is, mert nem hajlandó ő sem megalázkodni. Balladisztikus hangulata, tömörsége és költői ereje az elődjének alatta marad.

KORTÁRSAI sokan szerették, s a legnagyobbak voltak költő-barátai, *Vörösmarty, Petőfi, Arany*. A lánglelkű költő, „március 15-e hőse” a forradalmi napokban maga mellett érezhette szerényebb (képességű) sorstársának szívverését. Miként Garay idézi ezt az időszakot:

„*Petőfi Sándor emlékkönyvébe*”... „*Dobogjon össze szívem bő sziveddel,/ Mint egybeolvad lantom énekeddel.*” Kedvelték mindannyian emberi értékei, finom külső-belső *habitus*a miatt. Lírikus ő is, igen érzékeny lélek. (Mondják, sírva fakadt Pest bombázásakor és elájult, mikor megtudta Batthyány kivégzését.) *Ferenczi Zoltán*, első életrajzírója szerint: „*Ideális bevületű férfi*” volt. Versírói buzgalma elképesztette tán kortársait, de a haza iránti lelkesedése ismét megérintette őket, mint olvasóit is.

Garay János 48-as működéséről keveset tudunk. Tán volt *nemzetőr* is, egyesek állítják, hogy a fővárosban maradt. Nem ment Debrecenbe a kormánnyal, jöllehet a *Kossuth Hírlapjába* is dolgozott. Ismét mások említik, hogy családjával *Fótra* menekült, midőn Pestet bombázni kezdték. Számos verset írt már a forradalom szele előtt: „*Komoly szó a vihar előtt*”. Valószínűleg az *Ellenzéki Körben* hangzott fel, *Martius 9-kén* saját előadásában. Forradalmi versei még: *Szabadsági dal, A Martius 15-kei nép, Szabaddá lettél elnyomott magyar nép!, Honvéddal, Induló: „Fegyverre a bazáért/ A nép szabadságáért,”* ... Valószínűleg erről tudósítja Petőfit, egy karácsonyi, 1848-as levelében: „*A napokban két verset kanyarítottam, mit már csak ritkaságánál fogva is megemlítek. Az egyik egy csatadal,*... Baráti leveleket váltanak, egyikben örvendezik gyermekeivel együtt, hogy „*Petőfi néninek kis fiút hozott a karácsonyi Jézuska – már mi csak így pápistásan mondjuk*” – s tréfálkozik, hogy még nem tudja „*hogyan híjják a kis óriást, Bendegúz-e vagy Árpád?*”... A másik korábról való (Pest, dec. 17-én, 1848. *Petőfi Sándor honvéd kapitánynak, barátilag Debrecenben.*) „*Te prózaiságról panaszkodol Debrecenben, mit mondjak én az én életemről, ki csak a múlt héten bagytam el az ágyat s így teljesen nyolc betet vesztettem el megint az életemből*”.

Íme, ismét a *betegségéről ballunk*, ami ebben az időben már nem kíméli. Meghittebb barátainak ír csak erről, akkor, midőn nem tudja ellátni feladatait. A két család viszonyát mutatja az is, hogy a feleségek összebarátkoztak, s majd Petőfi halála után Júlia egy ideig náluk is lakott. Sajnos Petőfinek a levelei, melyeket Garaynak írt, elkallódtak. Úgy tudjuk, némelyeket a bukás után szándékosan, félelemből semmisítette meg Garayné, a többit, a század végén a Garaykisasszonyok, anyjuk „*szellemében*” elégették. Szendrey Júlia a Világos utáni „sötétségben” Garayékhoz vitte férje leveleit, írásait. (Garayt is megfigyelték.) Ezért azt ajánlotta, vigye *Horvát Árpádhoz*, aki nagy rajongója Petőfinek és tisztelője özvegyének. „Különös” ebben a történetben, hogy Júlia és Horvát Árpád Garayékon „keresztül”, ezen találkozás alkalmával ismerkedtek meg. Júlia később a felesége lett az egyetemi tanárnak.

ARANY János barátságát is Petőfi közvetítette Garaynak. Első találkozásuk még 1847-ben lehetett. Arany nagyon megszerette Garayt, sőt „az egész családját”. Volt idő, 1849 júniusában, náluk lakott átmenetileg. Arany feleségének, *Ercsey Juliának* azt írja Garaynéról, hogy „*szeret a háznál, családi körben élni... neked való asszony.*” Garay második felesége, Mária, valóban „jó, egy-

szerű asszony”. Arany tehát ott száll meg július 4-én is, Garayéknál, az *Uri utcában, a Horváth-féle házban*. Az olvasó ne gondoljon a mai, *várbeli Uri utcára*, mert ez Pesten volt. Nem más, mint a *Herrengasse utca* ott a Ferencesek piacához közel, szemközt, a mai Petőfi Sándor utca. Később lett *Korona-berceg utca*, majd 1850-tájt ismét *Herrengassenek* hívták. A *Horváth-ház* sarokház volt, alsó szintjén működött a *Landerer nyomda*, amelynek szerepét a március 15-i napon jól ismerjük. A nyomda felirata akkor a Hatvani (a mai Kossuth Lajos) utcára nézett. E jeles napon Garay hol van? Miért nem emlegetik?! Lehet, hogy *akkor is épp beteg*, meg aztán a *márciusi „ifjak” közt* ő már „öregnek” számít, 36. évét tapossa. A legidősebb *Vörösmarty* lenne, hisz 1848-ban éppen 48 éves. Ekkor a „nagy öreg” Széchenyi elvét vallja, tartózkodna a forradalomtól.

Valószínűleg Garay is ott volt a forradalom-csinálás kellős közepében, hiszen ott lakott a *Horváth /sarok/házban*, aljában a *Landerer nyomda*. Nem véletlenül lelkesedik forradalmi versben a népért, magasztalva *A martius 15-kei nép* diadalát. „*Jogot e népnek!... Kezébe fegyvert, fejére babért*”. Leginkább csodálja Petőfit, és élteti a *Sajtószabadságot!* „*A legmagasb, a sajtó óriása, / Övé, és így övé a diadal; / A nép nevében zengjen hát az ének, / A nép nevét hirdesse most a dal!*” A forradalom versei ezek, folytatva a korábbiakat, melyben a „*A nép, megérett*” kezdettel szól arról, már 1845-ben. Sorai igazolják, hogy Garay a forradalommal együtt lüktetett, a „*Szabaddá lettél elnyomott magyar nép!*” nevében szól, szava olyan emberé, költőé, aki (ha netán éppen *beteg* is) hallotta az „*Esküszünk*” rivalgását, ott lélegzett együtt a forradalmi fiatalokkal „*Fel hát magyar nép, fel a szabadságra!*”

Különös szerencse, hogy 1849 őszén, a vizsgálatok alkalmával, az ügyét tárgyaló *Kassalkó János* hadbíró gondviselés-szerű gesztussal legyint: „*Garay nem veszélyes, nincs benne semmi*”. Ennél kisebb *semmiségekért* ítélték el többeket, ilyen *Riadó* szavakért kétszer is bebörtönöztek papot is. Bencés szerzetes, *Czuczor Gergely* kapott több éves várfogságot.

Garayt „csak” *egyetemi tanárságától* fosztották meg (amit el sem kezdhetett) ... A hallgatók is elmentek honvédnek, s ősztől pedig folytak a tisztogatások, „*Purifikáció*”-nak nevezték. De börtönt kapott *öccse, a pap*, ekkor már mocsoládi plébános, mert részt vett a harcokban. (1848. aug. 24-én), erre is ekként dobban költőnk: „*Hogy oda valál a táborban az kétszeresen becsületedre válik... s részemről büszkének érzem magamat a te határozatodra.*” Másik *öccse, Antal*, Párizsban is járt, szintén részt vesz a szabadságharcban. Alajosnak írja féltőn, hogy „*gondoskodjatok kérlek, jó öcsénkről, őt a forradalom jól megviselte.*” (1848. aug. 24.) Antal, akit a családban *Sódarnak* becéztek, később megírja *Párizsi és bázai forradalmi emlékeim* könyvét, Knerék ki is adták 1914-ben. (Sírja Szekszárdon van, nemrégiben újították fel.)

VÖRÖSMARTY atyai gondoskodása köztudott Petőfivel kapcsolatban, amint emlékezik 1847-ben, az egyik úti levelében:... „*A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem.*” Garaynak is már olvasta előtte itt-ott műveit, a Kontot előadták, 1841-től a *Körben* és játszódták, mint említettem. Megjelentek 1843 elején *Garay János összegyűjtött Versei*, ebben *Az obsitos* is. *Vörösmarty* (és *Széchenyi*) nem haboztak, hogy az

Akadémia ezt 100 arannyal jutalmazza. (Ez kb. 450 ft volt.) Erre reagálva írja atyjának 1845-ben a költő: „*ha az akadémiától, a tudott díjban nem részesülök, nem tudom, hogy húztam volna ki e csapást...*” Mert a betegség az év egyharmadában ágyhoz köti. Megjelenik arcképe ugyan *Vahotnál a Pesti Divatlapban*. Megváltva a *Regélőtől*, a *Jelenkor* (Széchenyi lapja) munkatársra lesz, de alig tud dolgozni. A korábbi hajszolódás felörölte erejét. A jutalom (a kor viszonyai közt egy éves jövedelemnek felelt meg) most életmentő segítség számára, s a jó Isten Gondviselő kezét látja benne. A családnak, anyjának szavait köszöni, a „*mamának szeretet teljes aggodása 's tanácsai, melly utóbbiak még elég jókor érkeztek' s hasznukat is vettem.*” De tudja, Vörösmartynak is hálával tartozik. Tehát 1844 decemberében *Karácsonynapján*, neki küldi, mint „*különösen tisztelt Uram*”-nak címezve levelét, *hálaérzését* kifejezni: „*mennyire lekötelezett, mennyire örökös adósává tett engem a Tekintetes Úr e nemes cselekvésmódja által, mely csak egy Vörösmartytól telt ki. Még sem fejem nincs olly állapotban, hogy eszméimet kellőleg rendezhessem, sem fejem szolgálja, kezem oly erőben, hogy Önnek mind azt megírbassam, mi keblemben forr és zajong, mit Ön iránt napok óta érzek... Igen is, e pillanattól fogva hiszem, s e hitet el nem veszi tőlem senki, hogy nemcsak én szeretem Önt, de Ön is szeret engem.*”

A „*nagy férfi*”, hogy Petőfi szavával idézzük ismét Vörösmartyt, a továbbiakban is figyel az ifjabb pályatársakra, köztük *Garayra is*. Wesselényivel közli tervét, hogy Garay esetleg „*akadémiai fizetést kapjon.*” Wesselényi válasza: „*Édes Miskám! Garay felől írod, miszerint nem igen tudod miként lehetne rajta segíteni... Bár lenne valamelyik Battbyánynak nagyobb könyvtára, melly mellett ő könyvtárnokoskodhatnék...!*”

Garay nehézségei szaporodásával majd Vörösmarty többször is igyekszik segíteni költő-társán. Emlékezik a maga korábbi szűköségeire. Az 1850-es években *Garay* panaszosan írja *Alajosnak*: „*szemeimnek öt hónapja nem vettem hasznát*”

Nem tudjuk, mi volt a baja, mert hisz még fiatal, még nem okozhatja az öregség látásának gyengülését. Gyanítjuk, a sok munka, az írás robotja, a tömördek kézirat olvasása, a napi hajsza. Ebben az időben is indul levél Vörösmartytól hozzá, a címzés: „*A barátok piacznán, a' könyvtár épületében*”, mert *Garay* mint könyvtártiszt már ott lakik. 1850. nov. 4-én kelt soraiban kérdi: „*Igen óhajtanám tudni, hogy van egészséged. Nekem teljes reménységem van felépülésedben*”. Majd újra novemberben, miután a válasz-levelét hiányolja poétánknak, „*annak tulajdonítom, hogy még mindeddig nem vagy kívánt állapotban.*” „*Isten áldjon édes barátom kedves nőddel együtt. Nóm üdvözöl benneteket, barátod Vörösmarty*”. *Garay* Vörösmartynak köszönheti a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanári állását is 1848-ban. Igaz, hogy Petőfi tanácsára (mert Vörösmartynak nem volt kedvére a tanítás), maga helyett javasolja Eötvösnek, aki elébb rendkívüli, majd rendes egyetemi tanárnak kinevezi. Világos után azonban beborult a szellemi élet fölött is. Sok írástudónk: *Czuczor, Tompa, Madách, Sárosi Gyula és Garay* hadbíróságok előtt „*feleltek tetteikért*”, verseikért. A 49-es őszi tisztogatások nyomán őt kitessékelték a tanári karból. Szerencsésen megúsza, mondhatnánk, mások börtönt is kaptak. *Toldy Ferenc* írja antológiájában: „*e hivatalától azonban az 1849-ki változáskor is-*

mét elesvén,...” Igaz persze, hogy „a *súlyosan elbetegedett költő a legsanyarúbb inség martaléka lett*”... Toldy dicséretére legyen mondva mégis, kétszer is segíti a költőt. Előbb 1845/46-ban mint *segédírnokot* felveszi, az igazgatása alá tartozó Egyetemi Könyvtárba. Másodszor, akkor midőn *Geringer Károly* a kulturális ügyért felelős „*országfőnök*”, a Bach korszak *mindenesé* kinevezi az egyetemhez „*könyvtártisztnek*”, ezzel némileg enyhítve nyomorúságát. Az említett korábbi időben ugyanitt mint „*díjnok dolgozott*.” Előzőleg még szorgoskodott a költő könyvjegyzék-katalógusokat regisztrálva, kéziratokat rendezve, csak díjazását kapta nehézkesen. Most midőn alig tudott már írni (*nem látott*), mégis *a könyvtár épületében lakhatott* családjával. (Már 1834-ben is, egy két-szobás lakás bérleménye, /külvárosban/ 360 forint volt). Ha valaki azon csodálkoznék, hogy milyen szintű tudása lehetett az irodalomról Garaynak, hogy egyetemi tanárrá érdemesült, olvassa el a Kisfaludy Társaságban még 1842-ben, január 22-én, a felvételére készült tagsági székfoglalóját, *Lyrái költészetünk késői kifejlődésének okairól*. Vagy a Társaság évi közgyűlésén *1844-ben* felolvasott, „*A magyar írók s irodalom Pesten ötven év előtt és most*”, című írását! (Megjelent *Angyal Dávid* századfordulós jubileumi válogatásában.) Milyen egyetemi tanár lehetett volna? *Vajda Péter* korai halálán emlékező beszéde is mutatja, írása magasztos és nyilván jól is adta elő 1847. február 10-én ismét a Kisfaludy Társaság közgyűlésén. Szerették (volna) diákjai. Mintha saját magáról vallanának e bevezető sorok: „*Az írónak balálával kezdődik élete*”...

Ismét hangsúlyozzuk, már az Akadémia *levelezője* Garay 1839-től, akkori nevéen a Magyar Tudós Társaságé, mely *költői érdemeinek elismerésül választotta levelező tagjává*, s ekkor kezd bele egy nyelvkönyv írásába is. Érthető, hogy *akadémiai fizetésen* gondolkodik számára Vörösmarty, hisz a testület tagja. Azon se méltatlankodjunk, hogy *100 aranyat* kap jutalmul 1844-ben. Arany János pedig csak 15-öt a Toldiért, azonban azt nem az Akadémia, hanem a *Kisfaludy Társaság* teszi fel a pályázat meghirdetésekor. Ám a díj-nyertesének, 1847-ben a kiváló munka láttán megtoldották még 5 arannyal. De kinek adtak volna verseiért jutalmat előbb, 1844-ben, ha nem Garaynak? *Petőfi* még színészkedéssel próbálkozik, alig jelent meg verse 1843-ig, kötete is csak 1844-ben. A *János vitézt* ugyan ennek az évnek novemberében írta meg, de csak 1845-ben hozta a Pesti Divatlap. *Arany* is még *pályakezdő* – jóllehet, csak öt évvel ifjabb Garaynál –, ...de a Toldit 1846-ban írja. Egy-egy pályamű díjazására vagy egy érdemes munka jutalmazására pedig annyit adtak, amennyit tudtak. Az Akadémia mint köztestület, nagyobb alapítvánnyal, a Társulat pedig *egyesületként*. Garayt, a fejlődő irodalmi élet szorgos napszámosát, a szerkesztőt már ismerték és kedvelték. Ahogy ő mondta magáról: „*Szépirodalmunk egyik igása voltam.*”

De eredjünk egy kicsit *Az obsitos* nyomába (ebben az 1843-as kötetében jelenik meg), akit máig is megemlegetünk, ha Garay nevét halljuk. Ez az anekdotikus verszete, melynek főhőse vitéz *Háry János*, a modern kor elhíresült nagyotmondó „*betvenkedő katonája*” a szívünkhöz nőtt. Elhisszük jókora füllentéseit, hogy *Napóleont elfogta*, és a másik részben pedig Ferenc császár udvarában is megfordulván, akár a mesebeli *legkisebbfiú*, együtt *komázik* öfölségével! Remeklés a költő életművében. Egyszerre népi és még-

is (tán ezért) jelképpé váló alak. Pedig Garaynak kevés érzéke volt a népihez, avagy *a népieshez*. Nem mérhető lírája sem Bajza, Kölcsey, Petőfi népdalhangulataihoz vagy Arany emelkedettebb népi-pátoszához. Ha írt is regét, balladát, egyéb dalt, nem alanyi költőként, hanem olykor mint helyzetdalt megverselve a motívumot, a régiebb szentimentális stílt vagy a két Kisfaludy útját követte. Itt felülmúlta önmagát, műfaji stílus-korlátain túllépett. Maradandó figurát teremtett, kinek utóélete még gazdagodott. Heltai Jenő nyomán bővültek a kalandok is Kodály zenés-színpadai megjelenítéséig, az 1926-os daljátékáig. Garay nyomán írta forgatókönyvét a zenéhez *Paulini Béla és Harsányi Zsolt*.

Mesei-mítikus alakká vált Hány „bátya”, mint az igazi „népi hősök”, a *Tyll Eulenspiegel* halhatatlan rokona! Talán éppen azért lehetett azzá, mert valószínűs alkalak a mintája. Mondják, egy szekszárdi *fazekas*, aki valóban volt katona is, mégpedig *buszár* a napóleoni háborúk idején. Akivel maga a költő is találkozott egy szüreten, és hallgatta tódító-történeteit, lódító meséit, s nagyokat kacagott rajtuk. Hiteles, ízig-vérig *magyar alakot* formált belőle az ókori plautusi *betvenkedő* nyomán. Még a tüsszentő diákról is tudni vélték, hogy az író önmaga. Sokan megkísérelték kinyomozni (miután több Hány is élt Szekszárdon), kiről mintázhatta hősét. Legvalószínűbbnek látszik *Hadnagy Albert* feltételezése, aki egy 1986-os kötetben (szerk. Tóttös Gábor) a *Történelmi séták Szekszárdon* lapjain egy fejezetet szentel ennek a kérdésnek: „*Ki volt Hány János?*” Állítja, nem egyetlen Hány lehetett mintája a költőnek. Hatot *említ*, akik közül legalább kettő előzménye a Garay által tipizált figurának. Mindkettő huszár volt. Az egyiket, aki számításba jöhet, a *Vécsey* féle 4. huszárezredben látjuk, és 1802-ben tért haza obsitusként. A másik a *Hessen-Homburg* huszárezredben szolgált, és „*1805-ben bocsájtották el*” a *svadronjától*, lovasszázadától. A szerző koncepciója szerint *Augusz Antal* tolnai alispán egyik cselédje lehetett, egy másik Hányt *Merwerbt* főjegyző mutat be Garaynak egy szüreten. Jómagam, foglalkozva a napóleoni háborúkkal, az 1985-87-es években írtam egy hangjátékot a Rádióknak Simonyi őbesterről, ami el is hangzott. (*Azt tartom, hogy Simonyi ezredében kellett legyen Hány, ha létezett.*) Mert a hangjáték sikerén felbuzdulva, történelmi esszém készült a Zrínyi kiadó kérésére több száz oldalon, végül ugyan a kiadó sorozata megszűnt, s a megjelenésre már nem került sor. A napóleoni csaták hőse, *Simonyi József ezredes, a „legvitézebb buszár”,* így nevezték. (Jókai is ilyen címmel írta meg kalandjait dokumentumok alapján.) Ő lehetne inkább annak az epizódnak is *az előképe*, amivel Hány dicsekszik, *Napoleon elfogásával*. Már akkor felmerült bennem a sejtés, hátha Hány nem is a saját kalandjait, hanem éppen Simonyinak a bravúriját meséli, akként, mintha vele esett volna meg. Simonyi ugyanis előbb a *Graeven*, majd a herceg *Hessen-Homburg* huszárok parancsnoka. Biográfiáját még életében megírta szőkefavi *Nagy Pál* nagyváradi tanár, és megjelent Pesten, 1819-ben *Trattner* kiadásában: „*Vitézvári báró Simonyi József, herceg Hessen Homburg magyar lovas regement híres ezredes kapitányának példás élete leírása.*” Ismerhetők – olvasgathatták. Igaz ugyan, hogy a megjelenés dátuma alapján a történet legfeljebb a *bécsi kongresszusig* követi az őbestes sorsát, mert ő ezután 1832-ben az aradi várbörtönben halt meg. Akkoriban port vert föl *a sajtóban* is

hadijogi perbe fogása, elítéltetése, aradi fogsága, majd *balála*. Számos vitézi tettet hajtott végre huszáraival. Magam is tanulmányoztam a bécsi *Kriegsarchiv* vonatkozó dokumentumait, minden vitéz haditettéről igazolást adtak ki, azok alapján kapták a rangjelzéseket, így léphettek előrébb a jeleskedők. Valóban előfordult csapatánál, hogy jelentésekből úgy hírlett, Napoleon éppen arra jár. Nosza fel, lest vetni, régi magyar virtus módra. Tehát „*avantgardát tettek*”, így mondták akkoriban, azaz előőrseket küldtek kikémlenni, *miképp lehetne elfogni Napóleont*. Sajna, csak hogy nem arra jött a franciák császára. Meggyőződésem, hogy *Háry*, aki miután a *Hessen-Homburg* huszár-ezredben szolgált, hallotta felettese kalandjait, vagy részese is volt a Napoleon elfogását célzó portyázásnak. Ámde nem a saját, hanem ezredese, *óbestere bravúrjaival dicselkedett*. Illetve azt toldotta meg egy kissé magyarosan, kópésan lódítva. (Vitéz Háry – „képzeletben” – el is fog(hat)ta akár magát Napóleont is, aki 1821-ben meghalt Szent Ilona szigetén). Vagyis nem véletlenül kerül bele *Az obsitosba* ez a mozzanat. Évtizedekig emlegették, beszéltek róla, aki felforgatta Európa rendjét, akinek nagyravágyása miatt ezrek véreztek el. Ekkortájt, 1829-ben *Napoleon Önéletírása* is megjelenik magyarul, *Pesten, Trattner és Károlyi műhelyében*. Népszerűsége és aktualitása miatt szerepel tehát a Napoleon-epizód, *Az obsitos* híres jelenetében kissé *bárysan* elmesélve. Az *Önéletírást* sokan, akik franciául nem is tudtak, szintén olvashatták a 30-as években. Mert a mű népszerű, a bukott császár „*saját keze dictálása után, a francia kiadás szerint híven magyarázta Fábrián Gábor fiskális*”. Az előfizetők sorában, akiknek száma *két hét alatt megnövekedett*, alispánok, táblabírák, főügyészek, plébánosok nevei közt, *Pesten Vörösmarty Mibály, táblai Ügyvéd, és a 'Tudományos Gyűjtemény' Redaktora* bukkan fel *Zala Vármegyében Deák Ferenc, megyei alügyész, aki 5 példányt jegyeztetett*. (De akad „törvénytánu” is, jurátus, szintén megrendeli. Tehát diákok körében is foroghatott kézzel-közön Napoleon életrajza.) Bukott uralkodókkal, kiváltképp Napoleonnal így élcelődni versben merhetek immár. Vicces volt, amint Háryval ekként a költő meg az olvasó is így lelkendezhetett: „*Az angyalát! Kiálték, s megcsípem őt nyakon, / Most valld meg, úgy-e, hogy te vagy a Napoelon?*”

Még mulatságosabb, ahogyan a mesékben szokás parolázgatni, *iddogálni – eddegélve* a császárral, annak tornácos falusi házra emlékeztető *bécsi udvarában*. (Éppen azt ellensúlyozva, hogy a bécsi császárhoz és magyar királynak aligha lehetett volna közelébe kerülni, mert tudvalévő I. Ferencnek akkoriban még a francia és angol titkoshálózatnál is jobb és nagyobb volt a besúgó-hada.) A népszerű művet többször kiadták, olvashatjuk máig is. Verselése a Nibelung-sor 7+6-os, jambikus 13-as ritmusát követi az első részben, míg a második történet pedig felező tizenkettősben hangzik. Különösen sikeres lesz a századelőn az a Garay válogatás, melyet (a kései unokatestvér) *Garay Ákos* remek illusztrációi díszítenek. Maga *Zichy* is rajzolt hozzá Garay emlékére egy jelenetet.

De támadott mellette egy másik „vitéz” népmesei alak, *János vitéz* is, aki Kukoricza Jancsiból hőssé vált, egy huszáros vágással, szinte a semmiből... Petőfi ajkán. Azt híresztelik, 6 éjjel és 6 nappal írta meg, tán ezért is készült *felező-tizenkettősben* ez a tündéri verszet, 27 énekben. 1844 novemberének vé-

gén már megvolt, de csak 1845-ben hozta Vahot a *Pesti Divatlap*-ban. Ebben a mesebeli (nyelvi) varázslatban és költői szépségekben bővelkedő kalandban nem kevés a népi szóhasználat, a *csalafinta mesék* látásmódja sem. A furfangos fordulatokat Petőfi saját képzelete teremtette, ám olykor Garaytól is ihletődve, *Háry csúfondáros, lóditó-fantáziálásaiból is merithetett*. Különösen az ilyen látásmódban érezzük a rokonságot, mint: „*Hát még a varjúk! ...bú, azok voltak ám! / Látott egyet ülni egyik fa sudarán...*” „*mégis akkora volt, hogy felbőnek vélte*”.

A francia király kedvessége, magyaros vendéglátásának gesztusa emlékeztet a Ferenc királynál elidőző, *eddegelő* Háry vitézre. Petőfi, tudjuk, 1843-tól ismeri Garayt, most a *Divatlap* kapcsán is kellett, hogy találkozzanak. Mert Garay is segéd-szerkesztője volt korábban, és éppen az ő helyét veszi át Vahotnál. Akárhogyan is, de *a látásmód rokonsága nyilvánvaló*, a népi anekdoták talajából fakad. Garay előbb teremti meg ugyan „vitézét”, mint Petőfi, ámde az ifjú, „garabonciás” poéta a humorosság mellett, túlszárnyalja gyönyörűséges szóhasználateival: pl.: „*Tündérország még csak árnya e világnak*” ... vagy, „*Haldoklófélben volt a hajnali csillag*” ... Petőfi különösen a napszakok leírásával *bűvölködik*. Azonban Garay Háryját is szívünkbe zárva, kedves olvasmányul kell a köztudatban tartani.

GARAY SÍRJA a Kerepesi temetőben van, a régi leírásokból nagyjából be lehet tájolni, de meg fogom-e találni? Az irodában megnézik a számítógépben, készségesen kinyomtatják, bejelölik. Irány a Deák Mauzóleum felé, ott van a közelében. Garay sírjáról azt olvasni egy régi leírásban (a *Vasárnapi Újság* korabeli számából), hogy galambszürke márványból készült, ún. *lobor*-piramis alakú. (A *Szily*-féle századfordulós, nyelvújítási szótárban szerepel a szó, *Szemere* találmánya, a *szobor*, a *modor* stb. analógiája alapján.) Piramis alakú, felfelé keskenyedő, a *tűz* lobogására emlékeztető obeliszek-féle. Garay piramisa alján, annak idején, egy kis *lunetta*-alakú fülkécskében még 3-4 *zöld*-márványból *faragott könyvecskét* is elhelyeztek, mintegy a költő műveit jelképezve. (Akárcsak Párizsban, a Montparnasse temetőben, egy könyv-szimbólum jelzi Maupassant sírját.) Tűnődöm, megvannak-e még évek múltán itt, ezek a kőkönyvek... Közben megkerülve a Deák-emlékművet, jobbra fordulva, a 21/1-es parcella egyik felén – íme, *Garay sírja*. Valóban piramis alakú karcsú obeliszek, *galambszürke* kőből, azaz márványból. Ami ha nincs felcsiszolva, *matt* marad, mint Itáliában látni számos márvány-templom külsején. Felül egy *lant*, melynek két szárnya, griffmadarakra emlékeztetnek. (*Ugyanilyen lant van Vörösmarty sírján* is, szintén a *Gerenday cég* által készült.) Alul a félhold-fülke (*természetesen üres*), a *zöld könyvek márványból* már nincsenek. Csupán egy törött mécses árválkodik benn, a helyükön... Vajon mikor tűntek el, volt két világháború is... – ki tudja? Átellenben idelátszik a másik költő, *Czuczor* sírjának háta. Amott Sárosi Gyula, emitt az Egressyek, Gábor és Ákos. Az írást böngészem a költő sírján, neve még látszódik, feketével újonnan kihúzva. De feleségének nevét, még körvonalaiban is alig sejteni. Az áhítat csendjében a szürke sír-oszlop tündöklök. Ez a nyári nap olyan, mint akkor ott, Párizsban. Éppen kedvemre való ez a hűvösebb idő most itt a temetőben. *Jólesik írónk árnyékába és történelmi nagyjaink csendjébe burkolódnunk*. (Amott a nagy Kossuth

Mauzóleum.) De még Garay sír-oszlopánál jut szembe, hogy nem volt „*tüntetés*”-jellege 1853-ban sírba tételének, ahogy az évtized végén *Széchenyi temetésekor*. Csendben kísérték ki, csendes ember volt. Illett hozzá élete végén a csend. Egyetemi hallgatók (diákjai is lehettek volna), fáklyákkal kísérték utolsó útjára, pedig *délután* volt. Sokan fájlalták, hogy nem taníthatta őket. De látták legutoljára még az Egyetemi Könyvtár folyóirat-szoba segítőkész őrőjeként, ...ahová Toldy beosztotta. Tudták, e *félíg vak ember költő*, (ő Garay!), belül jól lát, mint hajdan Homérosz s a vak jószok ...

Régi feljegyzésekben szerepel, hogy síremlékének felállításához először Cegléden rendeztek táncmulatságot, hogy az összegyűjtött pénzből elkészíthesse a *Gerenday cég*. Olvashatjuk azt is, hogy *Obernnyik Károly* drámaíró temetése után (két év múlva, 1855-ben), „*odamentünk nébányan a tisztelet és szeretet jeleként*”, emlékezni rá, „*a nagy veszteség fölött*.” Mint a *Vasárnapi Újság* tudósít, „*Már temetésekor olly általános bánat volt az egész nagy sokaságon elterülve, a minőt csak azon férfiak végtisztességénél lehet feltalálni, kik érdemesek reá, hogy egy nemzet öltön érettök bánatos gyászt. Erre pedig Garay János teljes mértékben érdemes volt.*” Ezzel az érzéssel búcsúztam tőle a sírkertből távozván.

Szekszárdon, szülővárosában szoborállítására, kissé megkésve, csak a millenni-um táján valósult meg, halála után, 35 évvel később. Ma is ott áll a hajdani *Zöldkút* téren (ami már 1881-től a költő nevét viseli), *Szárnovszky Ferenc* alkotása, amit *Barabás Miklós* rajza után formált. 1898. június 5-én avatták fel. A mű története bekerült a *Garay-Albumba* is, amit *Bodnár István* szerkesztett a szoborbizottság megbízásából és a jeles alkalomra kiadott a *Franklin*, a költő emlékezetére. Az emlékművet Párizsban öntötték bronzba a *Gruet cég Avenue de Châtillon*-i műhelyében, a talapzatot is ottani műépítész, *Hector d'Espony* tervezte. A mellékalak, a költészet Génusza, *Köllő Miklós* munkája, babérágat nyújt a költőnek. Nyolc pályamű közül választották ki, *Zala György és Stróbl Alajos* vezette a bírálóbizottságot. A műtárgy talapzatának nyugati oldalán *Az obsitos*-nak állít emléket a dombormű, mely *Zichy Mihály* illusztrációja alapján készült.

***

Az *Egyetemi Könyvtár* olvasótermében ülök, *Garay szobor-fejével szemközt*, miközben olvasgatom műveit, forgatom az albumot és sorra munkáit. A fej emlékeztet a szekszárdi alakra. Nyilván annak kicsinyített mása, vagy legalábbis a szobrászművész műhelyében készült másolat, eredeti *melléktermék*. Több *Garay-büsz*t is készülhetett ekkor, régi képeken látni a gipszfejet és a bronz-változatot is, amint *Szárnovszky*, a szobrász álldogál mellettük. Korábban a könyvtár lépcsőházát díszítette, most itt benn az olvasóterem belső részén, a polcról, felülről ügyel a csendre. Amint hajdan vigyázott a folyóirat-szobának a rendjére. Figyel reám, hogy mint kései utód, mit tartok róla. Tudja, nem vagyok nagy véleménnyel poéziséről, de azért érzem lelkének hajdani hiteles lobogását, verseinek színvonalbeli hullámlódásaiban is. Egy-egy villanó költői kép nagyszerűségét, a többi gyengeségeit és gyatra rímeit olykor, keresett szavait. Sajnálom is ezt a kedves embert, akit szerettek saját korában, majd száz év múltán már szinte elfeledték, amint *Császár Elemér* írja 1912-ben, centenáriumi emlékezésében. Nagy pályatársai azonban sosem érzékeltették vele

a másodlagosságát. Pedig mindent elírtak előle, utána. *Vörösmarty* a nagy mester-példaképe az epikus sodrást megmutatta néki. De ő abban nem tudott tovább hajózni. A ballada divatos műfaját is (másképpen persze) felülmúlta *Arany János*, aki utána jobbkat, ballada-remekléseket írt. Forradalmi verseit pedig *Petőfi* szárnyalta túl. De azért akad néhány kiváló *szabadság-dala*, forradalmi hevülete és korjelző hangulata neki is. Amiket nem kéne kihagyni az antológiákból ma sem. Nézem a fejet, aki szomorkásan elmosolyodik tűnődésesen. Eszembe jut, azt olvastam róla, hogy a könyvtárnak 800 forintjába került 1899-ben a fej megvásárlása, amikor ennyi pénz volt írószerekre s az éves papírköltéségre. Végül is hírneves „könyvtáros” volt ő, akinek kárpótlásul illik is egy szoborfej-mását mementóként megőrizniük. Akivel oly méltatlanul bántak, tán éppen itt, mint *segéd-írnokkal*, 1845-46-ban. (*Járandóságát hónapokig nem kapta meg.*) Végül is ide húzódván be, 1850-től, élete utolsó éveiben *itt élt az épületen belül, betegen*. Minden gyötörte már, *köszvény és aranyeres* bajok, egészsége folyton hanyatlott. Bár ekkorra, *könyvtártisztte* nevezték ki, de alig láthatta el feladatát, mert *alig látott immár*. Am régi folyóiratainak, újságjainak lapjai, remek cikkei, őt idézik, mutatják, *minő jól látta korát*. Mert korjelző volt ő. A folyóirat-olvasó csendje, egykori szellemét és akkori, már-már *vakszi* szemét idézi, ahogyan Erdélyi János vallja: „*Szemedről a nap fénye elveszett, / Élő halott lől már a síron innét, / Világtalannak kéz fogá kezéd.*”

A kor világos látását mégis az ő publicisztikái is mutatják. Ha a régi Pestről akarunk hiteles adalékokat, „életképeket” kapni, különösen a fejlődést, ami az 1838-as árvíz után kezdődik ('48-ig 700 ház épült), vagy ahogyan már nevezték a fővárost, ha *Budapestről* képet akarunk kapni, akkor a *korabeli sajtót* kell böngészniük. *Fényes Elek*, aki 1848-ban Szemere megbízásából az első *Statisztikai Hivatal* szervezte és vezette (néhány hónapi börtön is kijárt érte 1849-ben), de *1851-ben* egy kiváló kiadványt jelentetett meg Pesten, *Magyarország geographiai szótára* címmel. Az akkori Pestről lelkesen ír: „*utcáinak száma 269, ezekből 116 egészen kikövezett, nehánya négyszegű gránitkövekkel...*, *1848-ban a népesség 120 ezer lélekre felment, a dunai lánczbid, mint ilyen egész világon első helyen áll, ...általában Pest középpontja a magyarboni tudományosságna és literaturának*”. A korabeli Pestet még a hajdani külföldi utazók följegyzéseiből is meg lehet ismerni... Miss *Julia Pardoe*, már 1839-ben felfigyel az elegáns üzletekre, a kirakatokat csodálva, a művészi cégtáblákat emlegeti, *amikről majd Garay is ír*, mint látványosságokról. A korhangulatot pedig az akkori sajtótermékekből, cikkeiből tőle is megtudhatjuk.

Az első hazai sajtó-csinálás hulláma után, a *Zeitungok*, azaz *időszerű és időszakos* kiadványok egész sora indul meg a XVIII. század végétől. (Az újságírók ekkoriban „újdondásznak” nevezték). Ami híreket, újdonságokat közölt, azt pedig hírlapnak, újságnak. Kezd kialakulni a *felelős, szerkesztői* feladatkör is. 1800 táján, az új századtól számos írónk foglalkozott effélével, irodalmi vagy tudományos folyóirat tervével vagy lapkiadás ambícióval. *Kultsár István Hazai /és Külföldi/ Tudósítások* címmel, szerkeszt egyet, mely különféle „eszméreteket” közöl. De vannak számosak, az egyik megszűnik, helyébe lép egy másik. *Garay bús év*es kora táján még működik a *Tudományos Gyűjtemény*,

„közértelmű és hasznú esmértetések”-kel, amit ekkortájt, 1833-ban, kedves egyetemi tanára, *Horvát István* neve jelez *redaktorként*. Kiadnak Kisfaludyék egy évkönyvet is, *Auróra* címmel, éveken át. Politikai lapot majd Széchenyi indít, *Jelenkor* néven, 1828-ban. A cenzúra ellen a soron következő országgyűlés is hiába tiltakozik. Az irodalmi pályára igyekvő fiatalember mégis ebből akar megélni, erre a sikerekkel kecsegtető és bizonytalan, de kalandos területre lép. *Mátray Gábor* *Regélőjének* lesz segéd-szerkesztője, 25-30 forintért. Annak is a *Honművész* c. divatlap mellékletét gondozza. (Gyakran ő írja tele.) *Dramaturgiai füzér* címmel indított sorozata, a korabeli dráma- és színház *ügyével* foglalkozik. Mikor Bajza szemére veti az *Atheneumtól*, hogy nem eléggé elemzőek a „kritikái”, öntudatosan válaszolja, hogy „nem kritikákat, nem bírálatokat, hanem tudósításokat ígértem olvasóinknak”. Segédszerkesztő lesz majd a *Rajzolatok*nál, almanachja a *Hajnal*, pedig Kisfaludy *Aurórájára* rímel. Pozsonyba is kirándul, ahol a *Hirnököt* szerkeszti, majd a *Jelenkorhoz* kerül. Érdemes mások szavaival jellemezni szerkesztői tevékenységét. *Frankenburg Adolf*, aki Garay felszólítására a *Regélőnek* „rendes munkatársává lett”, írja, „leveleimet tisztességesen honorálta.” (Ezek a „*Budapesti levelek*”.) Érdekes, hogy ekként használják már jóval az egyesülés előtt mint *fővárosra* – miként ezt Széchenyi 1831-ben javasolta már a *Világban*. *Frankenburg*, az *Életképek* legendás szerkesztője úgy vélekedik, hogy a „*journalisztikai mozgalmak*”, a *bírlapirodalom* terén 1843-nak elején igen elevenek kezdtek lenni. Garayt „*avatott toll*”-nak tartja, aki épp itt, *Hírlapi Méh* cím alatt szorgosan beszámolt minden héten a megjelent divatlapok tartalmáról. Vagyis „*criticai áttekintést adott*” azaz *lapszemléket* írt. Az *Életképekben*, valóban a korabeli élet képei jelentek meg. A *Kisfaludy-társaság* 1843-as „*közüléséről*” tudósít, *Frankenburg*, Emlékirataiban dicsekszik, hogy mily „*becses közlemény volt Garaynak saját maga által olvasott cikke: „A magyar írók és irodalom Pesten ötven év előtt és most*”.

Milyen újságíró volt a költő, Garay János? Olvasva a sajtóban „egyenetlen” írásait, mégis úgy látjuk, *jószemű* és ügyes tollú volt. Garay mint publicista, már-már csaknem *személyesebb*, mint „alanyi” költőként. Említettem, hogy verseiben olykor lírai érzéseit is *belyzetdalként* énekli meg. Miközben publicisztikájában *vallomásosabb*, különösen, ha személyes élményből fakad beszámolója. Legyen az a már idézett *Halottak napja* (első felesége és gyermeke halálára, emlékezteti), vagy szóljon szülőföldjéről, a szekszárdi vörösborról, „a bikavérről” amelyet ő nevezett először ennek, a szekszárdi apátságról, Szekszárd régiségeiről vagy Sárközről. Onnan még néhány szót is lejegyez, mivel ez begyűjtve nincsen, amik azóta bekerültek a Tudós Társaság Tájékoztatójába. (Pl.: *balastyá*= buta, ostoba, *gyingya*=zátony, *pacsangol* =sárban, vízben tapos, *suttogó*= suhancz, gyerkőcz stb.) Úti képei is kitűnőek, miként zsánerképei (genreképei), és tájrajzai. (Pest körrajza =körképe.) Különösen a gyorsan fejlődő Pest változásaira figyel. Az „*Utczai élet*”-re éppúgy, mint a *Boltczimerekre*, melyekről hangulatos jegyzeteket készít. A színházi élet hiányáról is pontos megfigyelései vannak: „*Közönséges panasz nálunk magyaroknál, hogy eredeti színdarabjaink nincsenek, másfelől, hogy a színészet nem pártoltatik a közönségtől.*” ... „*Játékszínünk boldogtalan utánzásokból s öröm fordítá-*

sokból áll”... „A színi világ, az életnek varázstükre” – mondja, nyilván Shakespeare nyomán. Olykor a diagnózisai még a verseiben is találóak, az Országgyűlésről írja, hogy „többet kéne tenni ott, / És kevesebbet szólni!” Ezért kéri számon a „nemzeti”, magyar nyelvű színház létét is még 1836-ban: „Mért nem készítetett el még Pesten a magyar Színház? ...Hát tudjátok-e, kedves atyámfiaim, miért építjük azt kívül a városon? No hát, hogy a város idővel belémenjen...” (Akkor még külső résznek számított a mai Astoriával szemközti teleksarok, ahová végül is felépült és megnyílt 1837-ben.) Garay külön kötetekbe is összegyűjti ilyenén rövidebb írásait, *Tollrajzok* címmel. De a Ferenczi féle ötkötetesből is akad érdemes tárcája, egyik-másikat „komolycsák”-nak nevezi, mint pl.: *A csók, A költő reggele* stb., összeállíthatnánk egy válogatott publicisztikai kötetet szellemes „elmefuttatásaiból”. Készült a „Budapesti polgár”-ról is jellemkép. Értő életrajzai szólnak Virág Benedekről, Kisfaludy Sándorról. Elmékedett lyrai költészetünkről. Vajda Péter sírja fölötti méltató, emlékbeszédéből a művelt irodalmár bukkan elő. Tudta volna tanítani is az egyetemi ifjúságot a magyar nyelv szépségeire. Ha megadatik neki.

***

Betegségei (emlékszünk) már a forradalom előtti években is keserítik életét, amikor a díjban részesül is, éppen ágyban fekvő, nagy segítség neki a 100 arany az Akadémiától. Leveleiből még: „félbetegen, mondtam, igen, mert még e’ mai napig sem hagytam el – (pedig dec. 4-ke óta) szobámat... írja – 1845. febr. 2-án, – Szeretett Öcsém s Barátom – kezdettel Alajosnak... „de bála istennek baj nélkül vagyok ’s inkább csak óvatosságból ’s utó-cura gyanánt őrzöm még két havi börtönömet. ... A Jelenkorba, dec. 4-e óta egy betűt se írtam!”

„Kijutott az 1845-i újévből” – vallja be szüleinek, megköszönve aggódásukat, lelki támogatásukat, atyai-anyai jótanácsaikat. A „krisztusi korban” van, 33 éves – és viseli is a kínokat, hordozza az önmegváltódás jegyeit. Dolgozik a már említett *Életképekbe*, robotolva a *Hírlapi Méh* rovatba, a *Kisfaludy Társaság* segédtitkára lesz januártól (28-án), és a nyáron, júl. 1-jétől az *Egyetemi Könyvtár díjnoka*. Mondhatnánk, révbe ért, „akadémikus”, kitüntették, van állása, írói, újságírói munkája, de vajon meglesz hozzá az egészsége is?

A *díjnoki* kifejezés annyit tesz ekkoriban, hogy rapidíjas, tehát ahány napot tölt hivatalában, neki annyit fizetnek, mármint ha kifizetik, havonta. Vannak erről bizonylatok az Egyetem Levéltárában. (Megkeresem őket, szembesülni fogok azzal, amivel Garay is találkozott...)

A dobozok felnyitása! Izgatottan veszem sorra a csomókat, és az iratok ott előttem, mindjárt az első dobozból, időrendben, de vegyesen más levelek közt. Ott vannak sorban Garay *bivatalnokoskodásának* dokumentumai. Ezek többnyire magyarul, (Schedel) *Toldy Ferenc* igazgatónak kérelmei Garay nevében, felterjesztések, igazolások díjazásról és kifizetési nehézségekről. Akadnak német cirkalmas iratok a Helytartótanáctól, innen-onnan. Csak tallózva vegyük sorra őket. Jelentés a könyvtár állapotáról, az állomány szaporodásáról. A könyvjegyzék készítésére, az ún. *Standorts-katalog* = *belylajstrom* összeállítására, a M.Kir. Helytartó tanács „kegyességéből, a könyvtár jobb rendbe szedésére” kaptak egy „rendkívüli segéd-írnokot”, Garayt. Jó véleménnyel van róla az (első civil) igaz-

gató, Toldy, a korábbiak mind szerzetesek voltak. De ő is, akár egy régi Gesta-író vagy kódex-másoló barát, körültekintően minden mozzanatot megörökít: „Garay... a Helytartó Tanács által kinevezett ideigleni rendkívüli segéd írnok a fiókkönyvtárban velem fáradhatatlanul dolgozott, és nem csak a legnagyobb pontosságot tanúsította, hanem tudományos műveltségénél fogva munkálkodását lényegesen előmozdította.” ... „fizetésére nézve még mind eddig felsőbb rendelés nem érkezvén” ... „egész tisztelettel” könyörög a Tek. Ig. Tanácsnak, hogy „a valabol fenakadt kérdés valabárai eldöntését kérni ne terheltenék.” Szót kerít másutt „a roskatag könyvtárszolga egészsége miatt.” Aztán újra Garay érdekében, aki nem kapott díjat még mint díjnok, „négy hónap, óta”- az „idezárt hátíratos folyamodvány” ismét elindul, de a hivatalnak útjai rejtélyesek... Újra ezt olvashatni: „idejének nagyobb és becsesb részét a könyvtári szolgálatnak szánja, s ez által másnemű írói keresetében tetemesen megátoltatván, általam ... folyamodik...” Ismét sürgeti Garay díját, most már 60 forint „előleget” kérve. „E mai napig 66 napot töltött a fen nevezett segéd... általam elébe szabott munkálkodásban...” (1845. szept. 25. Pesten) Július elsejétől van immár a költő alkalmazásban. S „a legnagyobb szorgalommal, buzgósággal és búséggal” végezvén munkáját, „érdemes arra, munkája díját kivált jelen az élelmi drágaság ijesztő növekedése tekintetéből,” ismét cirkalmas zárással: „a Helytartó ő fensége legnagyobb kegyelméből, ... a Tanács kegyessége szerint minél előbb kivehesse” (oct. 27.). Bizonyítványt ír, melyben az „igazságos megkeresésére hivatalosan bizonyítom...” Majd (nov. 19-dikén) ismét „munkája fejében némi előlegezés utalványoztassék” stb.

Később felterjeszt három jelöltet, de az első helyre javasolt Garay helyett a felsőbbség által, Vargay Károlynak lesz meg a „könyvtári írnoki kinevezése”. Van egy 12860. számú másolat, melyből kiderül, Garay a könyvtárban „157 napokon át” működött, s a tavali dec. 28-ról kelt 39628. számú „intézkövény folytán előlegezett 10 pfton túl, pótlólag még 57 pftot, kapjon...” (Toldy megpróbál érvelni a költő irodalmi érdemeivel.) „Az irodalom mezején szerzett jó bírral és érdemekkel bírván, melyeket a M. Académia két ízben tüntetett ki, egyszer midőn levelező tagi oklevéllel, és ismét midőn köztudomásra nagy jutalommal tisztelte meg.” – mindhiába. A pénz nehezen peng Garayhoz családjának megélhetésére. Pedig azt remélte, nyilván, hogy a bizonytalan írói, szerkesztői honoráriumok után, most nyugodalmasabban és biztosabban keresi meg a kenyerét. De a bürokrácia nehézkessé teszi ezt. A „napi díjai” „bavonként előterjesztendők”... Hátrahagyja ezt a biztos állást, alig egy évet töltött ott. Sikeres írói szakasza következik. És 1848 láza, mely őt is magával sodorja. Megjelennek három kötetben a *Tollrajzok*, prózai munkái. Külön a *Szegszárdi bordal*, és önálló kötetben *Az Árpádok* c. ballada- és mondagyűjteménye. A *Balaton* c. költői versfüzére is napvilágot lát 1848-ban, ebből a *kecskekörmök legendája* majd az ugyancsak szekszárdi *Babitsra* is hat, a második ének témájában...

A *forradalom márciusi napjai* alatti szerepéről szóltunk, bár nem tudjuk, mennyire vett részt benne. De már az *Ellenzéki Körben* március 9-én felolvassa a *Komoly szó a vibar előtt* c. költeményét. 1848-ban, tudjuk, az új kormány (Eötvös) nevezi ki tehát egyetemi tanárnak – sosem kezdhette meg működé-

sét. Igazoló bizottságok elé kellett állnia '49 őszétől, sokukkal együtt, s olykor kevesebbért is elítéltek költőket, mint amit írt *A Honvéddalban*: „*Ki veled bad!!/ Zsarnok, le veled! /Megvan írva/Úti leveled!...*” Szerencsés az a jóindulatú kézlegintés a hadbíró, *Kassalkó* részéről: „*nem veszélyes.*” Mégis érvényét veszíti a kinevezése. Annál inkább meglepő báró *Geringer Károly* gesztusa (ekkor ő a teljhatalmú mindenes kulturális ügyben hazánkban), kinevezi ismét az Egyetemi Könyvtár tisztségviselőjévé. (Jókor, év múlva leváltják Geringert.) Toldy hivatkozik erre az 50-es évek leveleiben, hogy Garay „*már 1848-ki martius előtt is mint segéd, a könyvtárhivatalban hasznos szolgálatokat tett, a haditövényszék fentartása mellett, írnoki kötelességek vitelével bízott meg, négy száz pft évi díjjal*”... Még a „tanárságát” is pozitívumként emlegeti, mint ha korábbi ténykedése „*csak azért szűnt meg működni, mert az egyetem mellett tanárságot nyert*”. Mily baráti megszépítés, bár éppen most mentették fel Garayt a vádak alól, csakhogy a tanárságától is. *Dümmerth Dezső* (egy 1964-es EK Évkönyve) kötetében a korabeli könyvtári kishivatalnokokról szólva ugyan említ egy dorgátumos levelet is. Azonban *nem Toldy kézírása*, melyben a költőt hivatalosan figyelmeztetik kötelességeire. Toldy tudván tudja, alig használható már, bármire is. Keresem azt a *köszönő kéziratot* levelét is Garaynak, amit említ D., ámde nincs sehol, elkallódott, avagy kiemelték. Izgalmasak viszont Toldy azon levelei, amelyekben méltatlankodik, hogy javaslata ellenére valakit Garay elé helyeztek, miközben a költőt lelkesen támogatja. (1850. ápr. 11.) „*Mintbogy pedig súlyos betegségéből csak ezimént üdülvén fel, a tavaszi kétes időjárás és a könyvtár hidegsége tekintetéből egyelőre kiméletet és elnézést érdemel*”, mégis javasolja, hogy a másik két rendszeresített könyvtári írnökkel együtt (az egyik *Reguly Antal*), „*könyvtártiszt címmel neveztessek*”. Mellette bátorodik kérni, hogy éppen ezért az akkori napidíjnokat „*batározatlan időre mostani alkalmazásában kegyesen megbagyni méltóztatnék*.” Garay pedig „*a másodkönyvtártiszt belyre, ápr. 7-én „mint ilyen, tiszt es-küjét is letevé, ápril 10-dikén általam hivatalába valósággal be is vezette-tett.*” Az Egyetemet is ideiglenes vezető irányítja, *Virozsil Antal*, aki már volt korábban rektor. Neves jogtudományi író őt is nyugtatva közli vele: „*Míg Garay fellábad és hivatalát átveheti, különösen addig célszerűnek tartanám, – ama másikat – dologra szorítani*”. De Garay sosem javul már fel egészen. Ezért osztja be őt a *bírlapi szobának felügyeletére*. Garaynak ez lesz az utolsó állomása, itt lakhat családjával. Itt is ravatalozzák fel majd a könyvtár udvarán.

Innen kísérik a temetőbe.

Nehéz évek ezek, de még előbb az egri fürdőben kúrálgattatja magát köszvényével, sikertelenül. Közben mégis fáradhatatlanul írja 1851-ben a Szent Lászlóról készült művét. Két kötetben meg is jelenik Egerben, 1852-ben. Megható, amint ehhez majd *Arany János* (akinek szintén anyagi nehézségei vannak) mégis gyűjti Garaynak az előfizetőket, s maga ajánl fel *10 forintot segítségül*. Az összesen 20 forint körüli összeg másik fele forintoként jött össze. Még megdöbbenőbb, hogy az aradi várbörtönben sýnylódó hazafiak is gyűjtést rendeznek a nagybeteg költő számára. De maga meg szolgálja ezt a figyelmet *poézissel*. Mert az aradi vértanúk kivégzésének évfordulójára 1850-ben egy verse jelenik meg a gyásznapon, október 6-án a *Röpivek* első számában: „*A honvéd halála*”. Írja ezt

akkor, amikor a többség hallgat, „beteg”, megőszült a bujdosásban, lélekben haldoklik, vagy már halott és elnémult. Arany ekkor írja Szalontáról: „*Kedves jó barátom*” – megszólítással – „*nem állbatom meg, hogy olvasva szép versedet a Röpívekben, ki ne jelentsem örvendezésemet állapotod javulása iránt – Így, barátom így, pöngesd mesteri lantodat – nagy szükség van arra most...*”

Ez az egyik utolsó műve, kimaradt szinte minden antológiából, kivétel Töttös Gábor 1993-as szekszárdi válogatása! Említsük itt, tanulságul. (Megjegyezve, hogy valóban *sokan lettek öngyilkosok is* a bukás után a bujdosók, a honvédek közül.) Csak sorokat idézzünk belőle: a *Honvéd-ről, aki „ott volt a véres csatában”* ... „*kilenc nehez sebéből, elesék*”, ... majd megtudván: a csata elveszett, „*bajtársai is elbullanak*”, „*Úgy mért nekem az élet,*” ... „*Úgy csak temesetek!*”. Balladás hangjával Garay itt ismét a Kont emelkedettségét mutatja. Nemigen merték többször publikálni, csak azok olvashatták akkor, akik a *Röpívekben* láthatták. Toldy Ferenc se teszi bele összeállításába, „*A magyar költészet kézikönyvébe*”, bár benne mindenkit leltároz. Válogatása posztumusz jelent meg (1876. Budapest, Franklin Társulat). Ámde óvatosságból kimaradtak a „veszedelmesebb” versek. Petőfitől a *Nemzeti dal* ott van ugyan, de „*Az akasszátok fel a királyokat*” már nincs. Toldy élete végén, már egyetemi tanárként is nyugdíjban, *baláláig állami évdíjat kapott, 4000 forintot*. Kockáztatta volna?! Vörösmarty Előszó c. verséért? (Benne a *Szózat*, a *Gondolatok... A vén cigány...*) Vagy Czuczor Riadójáért? Tompától, igaz, belevette *A madár, fiaiboz* és *A gólyához* verseit. Aranytól az *Ötödik László* (így), s a *Széchenyi emlékezete* olvasható, de *A walesi bárdokat* nyilván már nem volt észszerű lehozni. *Sárosi Gyulát* sem tanácsos emlegetni az *Arany Trombitájával*. Ekként Garay idézett verse, *A Honvéd balála* is hiányzik. Ámde ezzel szemben akad benne egy széki gróf *Teleki Ferenc* (1785-1831) *Csatadala*, ilyen strófával: „*Édes bazád s királyodért, ki oltalmat tőled most kért,/kiönteni minden csepp vért/mindig készen állj*”. Hol van már 1848 csillagának fénye és a '49 utáni sötétség riasztó emléke?

Garayról, ha írnak, olykor lekezelően, még a Kont-járól is, mint Benedek Marcell, röviden summázva, azzal intézik el, ahogy Szerb Antal (1932), „*Garay János népszerűségben az elsők közé tartozott a korban. Rendkívül szorgalmas író volt... Emlékét két verse őrzi, a két Obsitos-vers*”. Hankiss János irodalomtörténeti összefoglalója (1939): „*Európa és a magyar irodalom*” kötetében ekként jelöli ki helyét: „*Kevés költő vesztett annyit száz év alatt, mint a rokonszenves Garay*.” Radnóti szerint: „*sokoldalúbb mint bármelyik elődje. Közepes tehetségű író, de szorgalmas, kitartó, fáradhatatlan, akit ott találunk mindenütt, ahol szellemi megmozdulást látunk*.” Ott leljük, ahol a hazáért kell együtt dobbannia szívünknek. Vörösmarty *Szózatára* emlékeztet, de mégiscsak utolsó verséből idézzük e sorokat, amit már csak lediktálni tudott, mert írni nem látott már: „*Szeresd magyar bazádat, /E szép magyar bazát!/ Mely gyermekidnek éltes, /Néked vég nyugot ad,...*”

Az 1853-as esztendő hozza meg a végnyugvást neki is. Ahogy *Majer István* írja, a pap a betegágya mellől a szülőknek „*Miután buzamos betegeskedés által erőben megfogyatkozott, és szemevilága is megtörött*”. (Szélbűdést említenek halála okaként.) Mai ismereteink szerint ez inkább lehetett szívinfarktus vagy gutaütés. A halálos ágyánál tehát ezt jegyi fel az említett áldozópap,

Majer, István bácsi: „*imáink közepette egészen nyugodtan ... családja és az én jelenlétében jó lelkét Teremtőjének visszaadta.*” ...A pontos időpont 1853. november 5-én, délelőtt 10 óraker, életének 41. évében. Örök nyugalomba helyezték nov. 7-én délután a római katolikus egyház szertartása szerint, a közsírkertben. Említik az egyetemi ifjúság *részvétét* is, temetési zenekarral és fáklyákkal vesznek részt *a gyászszerartáson*.

Nevezetes esztendő ez. Az 1853-as évben még a Haynau korábbi vérengzéseire emlékeztető terror hullámlik fel újra. Kivégzik a somogyi fölkelőket, Noszlopy Gáspárékat, Jubál Károlyt, az erdélyi Gasparich Márk Killit (ő ferences pap), a székely vértanúkat... és *Libényi Jánost*. Márciusban merényletet kísérelt meg Ferenc József ellen. Szabólegény volt Aradon, a katonai műhelyben. Akkoriban októberben, ott a várból, látta *a tizenbármak* mártíromságát... A merénylet a 23 éves császár ellen nem sikerült. A fiút felakasztották. (*Teleki Blanka* ekkoriban tíz év börtönt kap, *Lövey Klára* öt évet.) Folytak még 1854-ben is a példa-statuálások. Látja, hallja és tudta, felfogta mindezt Garay? 1853-ban amúgy is érzékeny lelke szétesett. Lehetséges, hogy ilyen „hírekbe” hasonlott meg. Fájdalmai leteperték. A múlt és jelen ütközött benne szelíd önmagával. Szerette apját, anyját, testvéreit, hazáját, véreit, Árpádot és Széchenyit, Szent Lászlót és Kossuthot – a múltat és jelent –, mert azokban élt. Nagyon rövid idő adatott meg neki, hogy valóban éljen. Mindössze négy évtized. Alkotni, húsz év. Emlékezzünk Ábrányi Emil szavaival:

„*Hősökről dalolt ő! Szemei világát / Gyöngítette folyton a múlt ragyogása. / De mikor a magyar elbukott és rab lett! / Megvakult, hogy többé gyászunkat ne lássa!*”

Kont